

Plooi u in tweeën

Joke van Leeuwen

Plooi u in tweeën

Een memoir

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2026

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Em. Querido's Uitgeverij bv, Weteringschans 259, 1017 xj Amsterdam.

Copyright © 2026 Joke van Leeuwen
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Em. Querido's Uitgeverij bv, Weteringschans 259, 1017 xj Amsterdam. Ook tekst- en datamining van deze uitgave is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de uitgeverij.

Omslag Roald Triebels
Omslagfoto privéarchief Joke van Leeuwen
Foto auteur Brenda van Leeuwen
Binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 253 2107 9 / NUR 320
www.querido.nl

Inhoud

Jarretels 7	Revolutie 117
Rotzooi 15	Verhuizen 127
Koekplakhuizen 23	Verbrusseling 135
Bezittingen 33	Bankje 147
Wennen 41	Stuff 157
Wattman 51	Klussen 171
Nation 57	Wereld 181
Blozen 69	Kleur 191
Herfstblad 77	Bezig 203
Gedenken 85	Mengelmoesstad 211
Naam Jezus 93	
Schemerlamp 101	Verantwoording 213
Poppenkast 109	

Jarretels

Dit is mijn verhaal over Brussel, die stad van negentien burgemeesterssjerpen, met haar Krakeelstraat, haar Trooststraat, haar Vrijheidsplein en haar Slakengang, over de jaren waarin ik daar als halfwas te weten kwam hoe mijn borsten en mijn bezigheden eruit zouden zien, over Nederland, waar mijn moeder mij baarde, en over België, waar mijn vader ons heen bracht omdat hij in Brussel ging werken, waardoor ik een moederland kreeg en een vaderland.

Dertien jaar ben ik, het is 1966. Indira Gandhi wordt premier van India, John Lennon zegt dat The Beatles populairder zijn dan Jezus Christus, in Amsterdam wordt een rookbom gegooid naar de trouwkoets van prinses Beatrix en prins Claus, en ik weet wat Apartheid is, omdat een leraar erover vertelde terwijl hij niet beseftte dat er langzaam een cilinder snot uit zijn neus zakte. Dertien jaar ben ik, en mijn gedachten rijpen sneller dan die borsten, maar wie kijkt er naar

die gedachten, niet de onrijpe jongens in de klas die me strijkplank noemen en een briefje doorgeven met de ideale vrouwenmaten. Ik zit daar in dat vage voorland van het volwassen leven en denk dat ik er ouder uit zal zien met nylons om mijn benen, maar die gaan snel kapot, want zoiets verzinnen de bedenkers van nylons dus, die verzinnen doorzichtige kousen die in deze dagen soms nog geen uur heel blijven, tenzij de vrouwen en meisjes die ze dragen niet bewegen, maar dat doen ze wel, en ze verzinnen dat zulke nylons aan jarretels moeten hangen, terwijl maandverband ook aan jarretels moet hangen, twee jarretels tegelijk verzinnen ze. Toch maar geen nylons dus en liever een broek dan een rok, die van de dwingende mode de ene keer over de knieën moet hangen en daarna weer heel kort moet zijn, maar een broek is niet bedoeld voor meisjes.

Wie al rookt vraagt of ik al rook, want al roken hoort bij het ouder lijken dan je bent, en ik verzin als antwoord 'Niet meer', omdat ik iets terug moet zeggen, ik ben nog niet goed in iets terugzeggen, ik heb de neiging alleen mijn mond open te doen als ik denk wat te vertellen te hebben, maar ik zal moeten leren dat het zo niet werkt, dat wie vaak zijn mond opentrekt daar voordeel bij heeft, al komt er iets uit wat beter binnen had kunnen blijven.

Een paar jaar eerder las ik een voorlichtingsboekje waarin werd beweerd dat de vrouw tussen het kind en de man in staat en een meisje een jongen nodig

heeft om te weten wat seks is, maar ik zal geen jongen nodig hebben om te ontdekken waar de knop zit die wordt voorgesteld als alleen een knop, verzwijgend dat de genotsvleugels vanbinnen net zo lang zijn als wat de jongens hebben. En er waren de dia's van een vrouw en een man waarbij werd uitgelegd dat de vrouw vanwege haar ronde schouders geschikt is voor binnenshuis en de man met zijn vierkante schouders voor buitenshuis, ik zat ernaar te kijken en onder mijn huid brak een opstand uit, want mijn knokige schoudertjes waren helemaal niet rond en ik wilde helemaal niet binnenshuis blijven, maar ik wist nog niet hoe ik er woorden aan moest geven, per slot waren het volwassen mensen die met die beweringen kwamen aanzetten.

We wonen nu vijf jaar in het Gelderse dorp waar we vanuit Amsterdam naartoe verhuisden: mijn ouders, mijn oudste broer, mijn tweede broer, mijn oudere zus, mijn jongere zus, mijn jongste zus, mijn grootmoeder van vaderskant en ik. Er staat een middelbare school, maar ze geven daar geen Latijn en Grieks, dus vanwege dat Latijn en Grieks fiets ik elke dag heel vroeg naar de stad aan de overkant van de Nederrijn, een stad met een heuvel die berg wordt genoemd, want ze moeten wat in dat vlakke Nederland. Elke schooldag, en daar hoort ook nog de zaterdag bij, fiets ik in twintig minuten naar de rivier, waar de veerpont ligt die me naar de overkant brengt, maar vaak

eerst wacht tot er een rijnaak voorbij is gekomen, want dan kan de pontschipper, die wat van zijn werk wil maken, dwars over dat woeliger water varen. Bij regen zitten mijn stuur en kille handen verstopt onder een poncho die zich vanaf mijn kin uitstrekt als een nat plastic tafelkleed en draag ik een regenbroek waarvan de stugge wijde pijpen onder het trappen tegen elkaar schuren. Bij tegenwind hang ik op mijn stuur, alsof de vlagen dan over me heen zullen waaien in plaats van tegen me aan, want de weg naar de veerpont loopt tussen de open vlakten van akkers en weilanden. Als het is gaan vriezen ben ik niet de enige die in het donker uitglijdt op de gladde helling aan de overkant.

Het eerste schooljaar, toen ik nog twaalf was, fiets-te ik samen met een nerveus meisje dat me kwam ophalen en te vroeg naast mijn ontbijtbord stond te zeggen dat ik moest opschieten. Dat was de tijd waarin popgroep Het veel beroemder werd dan De Clungels en De Snelbinders, met hun liedje 'Ik heb geen zin om op te staan', waarvan sommigen schande spraken, want veel mensen zouden maar wát graag willen opstaan, maar konden het niet. Dat meisje is inmiddels overgestapt naar de hbs, de hogereburgerschool in het dorp, ze heeft geen Latijn en Grieks nodig om te worden wat ze worden zal: een bij leven bekende actrice die te vroeg sterft.

Nu ben ik de enige van mijn leeftijd in het hele dorp die naar de stad aan de Nederrijn fietst, voor dat

Latijn en Grieks waarvan ik later zoveel zal vergeten, terwijl ik altijd de naam zal onthouden van de kruidenlikeur op het bordje boven de ontbijttafel in het Duitse hotel waar we een eerste buitenlandse vakantie vieren: *Stichpimpulibockforselorum*.

De school aan de overkant van het water heeft een leerlingenvereniging die bals organiseert, ook voor de twaalfjarigen, die er voor het eerst oefenen in iets wat op stieldansen moet lijken.

Langs de wanden van de balzaal staan stoelen waar de meisjes op moeten blijven zitten tot de jongens hen komen ophalen. Zelf mogen ze geen jongen kiezen.

De leerlingenvereniging geeft ook een blad uit en houdt voordrachtswedstrijden voor de hele school. Als eersteklassertje deed ik daaraan mee.

Ik bracht, iets te ver van de microfoon, 'Narrenwijsheid' van J.C. van Schagen. Het regent in dat gedicht twee bladzijden lang op alles en iedereen.

op de afdakjes en de binnenplaatsen, in de
steegjes en de hofjes en in de groene grachten
van de oude stad regent de regen
hij regent pokkeputjes in het kille strand, waar
het seizoen verkeken is
op de daken der hotels met de rood pluche
kamertjes regent hij,
over de lege ambtenaarsbuurten en de
bouwterreinen, op de tramremise en de kar
van den bakker, op de werkman van het
sintelpad
en er is een diepe, zwarte toon gekomen
in de dingen, oud en dromerig en vertrouwd

zo regent de regen
daarom geef ik geen namen
ik ga maar en ben

De jury achter de formica tafeltjes, met de middelbare benen over elkaar, gaf me de tweede prijs en ik kreeg complimenten van de oudere leerlingen, maar die klonken als voor een jong kind, terwijl het gedicht de leeftijden voorbij was.

In het leerlingenblad zette ik een oproep om een schoolorkestje te beginnen en het orkestje kwam er. Ik volgde vioolles, maar was niet echt goed.

'Ik kan tot Vivaldi,' zei ik, om mijn niveau aan te geven, maar veel Vivaldi was nog te moeilijk. Rond mijn tiende had ik met vier kinderen uit het dorp een bandje opgericht dat we, naar de eerste twee letters van onze voornamen, de Bocotieljoband noemden, alleen begrepen we nog niet hoe dat harmonisch tegelijk spelen eigenlijk moest, daarom speelden we maar om de beurt.

Het komt door mijn tweede broer dat ik voor de viool koos. Die kan het echt goed, ik heb hem jaren eerder een menuetje horen spelen en was ontroerd. Het komt ook omdat iedereen in mijn Amsterdamse blokfluitklasje piano wilde leren spelen, daarom koos ik wat anders. Die neiging vertoon ik wel vaker, zij het niet altijd tot mijn voordeel.

Ik was eens met andere kinderen in een verkeerspark waar je mocht autorijden in trapautootjes, en

toen iedereen rechts afsloeg, ging ik naar links. Meteen klonk vanuit een toren een goddelijke stem die riep dat ik daar niet in mocht, want je reed niet voor het avontuur, maar om de verkeersregels toe te passen, en ik draaide me om en volgde de anderen die zich wel aan de regels hadden gehouden en vond er al meteen niks meer aan, aan dat hele verkeerspark, omdat ik niet eens zelf mocht weten welke richting ik koos.

Rotzooi

Mijn moeder deelt mee dat we in de zomer naar Brussel zullen verhuizen, want mijn vader kan er hoogle-raar worden aan een kleine tweetalige faculteit, waar ze studenten opleiden tot protestantse theologen. Vlaanderen is nog heel katholiek en niet meer dan zo'n 1 procent van de Nederlandstaligen is protestants, daarom importeert de faculteit Nederlanders. Hij zal er meer plezier in zijn werk krijgen en minder geld in zijn portemonnee.

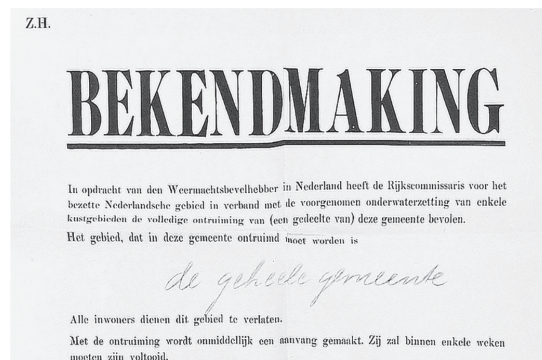
Al ken ik Brussel niet, ik vind het een hoopvolle mededeling, want in een stad zal er wel een school op loopafstand zijn, ik zal niet meer elke dag zo'n eind door weer en wind hoeven fietsen.

Het enige wat ik van Brussel denk te weten is dat de bleke groente die we Brussels lof noemen daar wel vandaan zal komen en dat het Atomium er staat, want die glimmende bollen en buizen heb ik op de televisie gezien in de kamer van mijn oma, waar ik elke woensdag met mijn zusjes een halfuur naar de

jeugdprogramma's mag komen kijken.

Mijn oma woont al mijn hele leven bij ons in huis.

In 1944 trok ze met mijn grootvader bij mijn ouders in, nadat hun dorp op een Zuid-Hollands eiland door de nazi's midden in de winter onder water was gezet. Ze hadden maar een paar dagen gekregen om te vluchten en alle verhuishagens waren al vergeven. Daardoor moesten ze bijna al hun bezittingen achterlaten. De spullen waar ze zo zuinig op waren geweest werden opgeslokt door de binnenstromende zee en de verhalen die eraan kleefden verdronken mee.

Mijn oma was van 1887, de laatste boreling in een gezin met tien kinderen. Haar moeder stierf terwijl zij ter wereld kwam, waardoor ze, in een streng protestants nest, opgroeide tussen haar vader en haar jongste broers, en af en toe werd uitbesteed aan een getrouwde grote zus.

Op zondag mocht ze niets anders dan meegaan

naar de kerk, waar de zitplaatsen voor arbeiders, burgers en boeren zichtbaar gescheiden waren. De beste plaatsen konden voor flinke prijzen worden gehuurd of gekocht, zodat er geen minderbedeelde medegelovigen op de geprivatiseerde kussentjes gingen zitten.

Op haar elfde werd ze van school gehaald, want haar vader was tegen de leerplichtwet die binnen afzienbare tijd zou worden aangenomen.

Hij zei: 'Nu zal de Staat mij toch niet gaan vertellen wat ik voor mijn kinderen beslis.'

Ze moest maar in de huishouding gaan werken, wat ze niet wilde, ze wilde doorleren, dat kon ze ook goed, haar meester kwam hem nog vertellen dat ze slim was, maar haar vader bleef onverbiddelijk.

Doorleren, dat was niet de weg van de vrouw.

Op haar twintigste trouwde ze met mijn grootvader, een zachtaardige man, behalve voor de muizen die het waagden in de keuken te komen. Net als andere getrouwde mannen vond hij het vanzelfsprekend dat ze al zijn kleren elke ochtend in een keurig stapeltje voor hem klaarlegde en dat ze hem een schone zakdoek bracht als hij zijn neus moest snuiten.

Ze kregen vier kinderen, van wie er twee te vroeg stierven. Een zoontje dat verstandelijk de peutertijd niet oversteeg, bleef twintig jaar onder de levenden.

En haar enige dochttertje stierf al als baby'tje.

'Kijk toch hoe stil ons poppetje blijft liggen,' zei ze tegen haar schoonmoeder, maar die meende dat ze zich niet zoveel zorgen moest maken.

Midden in de winter, midden in de nacht, rende ze naar de dokter, die het niet nodig vond om meteen met haar mee te gaan, want jonge moedertjes, ach.

En ze haastte zich weer naar huis, en tegen haar schoonmoeder die de deur opendeed zei ze: 'Nu is mijn meisje dood.'

'Ja,' zei haar schoonmoeder, 'ja.'

Tijdens de Eerste Wereldoorlog, van 1914 tot 1918, toen Nederland neutraal bleef, maar wel massa's Belgische vluchtelingen de grens overstaken, kwam er een aantal in hun dorp terecht. Ze kregen onderdak in de lagere school waar mijn grootvader bovenmeester was. Mijn grootmoeder maakte soep voor hen, voor al

die katholieken, want de pastoor van het dorp maakte geen soep en zij wel, zij maakte heerlijke protestantse soep. De vluchtelingen kwamen zelfs met hun katholieke ziel onder de arm naar de protestantse kerk, ze liepen tussen de harde banken een plekje te zoeken terwijl de dienst al halverwege was, wat geen protestant in zijn hoofd zou halen.

En weer begonnen empathisch zwaar onderontwikkelde machtige mannen een Wereldoorlog, de Tweede, die van 1940 tot 1945, waarin Nederland niet neutraal bleef. Vier jaar eerder had de regering militaire versterking geregeld, in de hoop dat dat hielp.

‘Het is beter,’ had toenmalig premier Colijn verkondigd, ‘dat men later getuigen moet dat de regering wel heel erg voorzichtig is geweest, dan dat haar, met hoe geringe kans ook, verweten zou kunnen worden dat zij gedut heeft in een tijd dat waakzaamheid plicht is.’ Maar die pogingen tot waakzaamheid hielpen niet, want nadat de nazi’s op 14 mei Rotterdam bombardeerden en dreigden met nog meer bommengeweld, gaf Nederland zich over. En een paar jaar later vertrokken mijn grootouders met wat ze konden dragen naar hun nog kinderloze tweede zoon en zijn vrouw, die in Friesland woonden.

Nu zal mijn oma niet meeverhuizen naar Brussel. Ze zal naar haar oudste zoon gaan, die in een dorp in de Achterhoek woont. Nog even is ze bij ons en zitten

haar kleindochters op haar bedbank, terwijl ze koffiebonen fijnmaalt in de handmolen en een kruidig aroma haar kamer vult. Al eerder heeft ze afscheid genomen van het bed waarin ze haar huwelijk begon, ze heeft de opstaande rand aan het voeteneind gestreeld en er iets tegen gemompeld wat voor geen levende bedoeld was.

Mijn kamer ligt naast de hare. Soms hoor ik orgelmuziek door de muur, of christelijke koren. Door de andere muur klinkt de viool van mijn tweede broer, die al minstens tot Bach kan. Soms hoor ik dat hij een langspeelplaat met klassieke muziek heeft opgezet en dan weet ik dat hij erbij staat te dirigeren.

Beneden zit mijn oudste broer op de piano te improviseren. Hij is goed in jazz en door hem heb ik de muziek van Cannonball Adderley leren kennen, wiens naam ik uitspreek als Kenóénbol.

Zittend aan mijn tienerbureautje schrijf ik een gedicht. Wel vaker probeer ik woorden te vinden, zoals:

Ik ben een blinde, die denkt iets te zien
ik ben een dove, die denkt iets te horen
de lente is nog niet geboren
geloof maar dat die komt, misschien.

Een bloem bloeit uit een nauwe spleet
ik weet dat ik niets weet
ik weet het.